

המאמר לקוח מתוך החוברת

הזדקנות של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

עורכות ראשיות

ד"ר עדי לוי-ורד
גב' נגה חן
מכלול - יחידת הערכה ומחקר, קרן שלום

שותפי עריכה

נעמה שביט | מנהלת תחום - פיתוח ידע
והכשרת כוח אדם, שירות להערכה והכרה,
אגף הערכה, הכרה ותכניות, מינהל
מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי.
שרון גנות | מנהלת ידע ומחקר, קרן שלום.

אתיקה במתן שירות וטיפול באנשים מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

מאת: יערה הספל ואבי הולר

ביסוסה של פרקטיקה מקצועית אתית בעבודה עם מזדקנים עם מוגבלות שכלית הינו תהליך מורכב ומתמשך, המחייב התכוונות אישית וארגונית. במאמר זה נרצה להצביע על מספר צעדים מרכזיים אשר יעזרו לאנשי צוות בטיפול ישיר, במתן שירות נגיש ומותאם למזדקנים עם מוגבלות שכלית, בהתייחס לרצונותיהם ולצרכיהם. הצעד ראשון שנרצה להציע הוא הכרה במורכבותו של הדיון האתי ובהכרעות הקשות שהוא מחייב, בעיקר כאשר מתייחסים לעבודה עם מזדקנים עם מוגבלות שכלית. המורכבות נוצרת משום שהצורך בדיון האתי עולה במרחב ה"אפור", שבו אנחנו כאנשי מקצוע נדרשים לדרג את סדרי העדיפות הערכיים שלנו. למשל, רובנו לא נתקשה, ככל הנראה, להכריע בשאלה האם לכבד את רצונה של מקבלת שירות מזדקנת המעוניינת לעשות דבר מה אשר נחשב בעינינו כתורם לאיכות חייה (לדוגמה, לנוח בזמן פעילות במרכז היום), אולם, סביר להניח שרובנו הגדול נתקל בקושי רב כאשר נדרש להחליט האם לכבד את רצון מקבלת השירות, כאשר לטעמנו הדבר עלול לפגוע באיכות חייה (לדוגמה, היא איננה מעוניינת לקחת חלק מהתרופות להן היא זקוקה). קושי זה הוא לב ליבו של הדיון האתי, וההכרה בו היא הצעד הראשון לקראת ביסוסה של פרקטיקה מקצועית אתית.

צעד נוסף בתהליך זה, יהיה לזהות את הערכים והעקרונות המרכזיים אשר מהווים עבורנו, כאנשי מקצוע, קנה מידה לפרקטיקה מקצועית אתית. זיהוי שכזה, הדורש תהליך מכוון ושיטתי, צריך להיעשות על ידי נותני השירות והטיפול והארגונים בהם הם מועסקים בשותפות עם מקבלי השירות. הערכים המרכזיים, אשר צריכים לדעתנו להילקח בחשבון בתהליך זה, הם:

אוטונומיה - ערך זה נתפס לרוב כערך מרכזי על ידי אנשים עם מוגבלות, ביניהם מזדקנים עם מוגבלות, ועל ידי הארגונים המייצגים אותם. ערך זה מתייחס ליכולת של מזדקנים עם מוגבלות שכלית להיות בעלי שליטה על חייהם ועל השירותים שהם מקבלים. דגש על ערך זה בא לעיתים קרובות מול ערך אחר, אשר נתפס לרוב על ידי אנשי המקצוע כמרכזי: עצמאות. בשונה מערך העצמאות, אשר מדגיש את החשיבות של הסתמכות על העצמי ועשיית דברים בכוחות עצמי, ערך האוטונומיה מדגיש היבטים של בחירה ושליטה.

במידה וערך האוטונומיה הוא זה שמוביל בסוגייה זו, אזי יהיה לנו פחות משמעותי לוודא שהאדם יודע להתלבש לבד או לא, ומאידך יהיה לנו כאנשי צוות משמעותי לוודא שהוא ממצה את זכותו לבחור אלו בגדים ילבש. בהקשר זה יש גם לזכור כי בשנים האחרונות ישנה התייחסות רחבה יותר לנושא האוטונומיה של האדם עם המוגבלות ובתחום של מוגבלות שכלית בפרט. התייחסות זו מכירה בכך שלעיתים קרובות מזדקנים זקוקים לתמיכה בקבלת החלטות ולמימוש האוטונומיה שלהם. הטענה היא כי הצורך בתמיכה זו אין משמעותו כי עלינו לקבל החלטות עבורם או לפסול אותם מלהיות זכאים לקבל החלטות, אלא דווקא לספק להם את התמיכה לה הם זקוקים בתהליך קבלת ההחלטות על פי רצונם והעדפותיהם, ואם יש צורך אז גם ללוות אותם בתהליך יישום ההחלטה.

איכות חיים - בהקשר זה אנו מתכוונים לפעילות המקדמת את מה שאנו מעריכים כטובתו של מקבל השירות. כמובן שהדבר מעלה שאלות לא פתורות לגבי אילו מדדים מגדירים איכות חיים (למשל, תעסוקה, פנאי וכו') וכיצד עלינו למדוד אותם. חוקרים טוענים כי לא די להסתפק במדדים אובייקטיביים של איכות חיים (כגון השתלבות בפעילות תרבותית), אלא יש להתייחס גם למימד הסובייקטיבי של איכות החיים. במילים אחרות, איכות חיים של מקבל השירות היא בין השאר תוצר של מה משמעותי לאותו אדם בחיים, וכיצד הוא מעריך היבטים שונים בחייו.

מוגנות ומניעת סיכונים - בהקשר זה אנו מתכוונים להגנה על אדם מפני פגיעה ולרצון שלנו כאנשי צוות למנוע סיכונים. הגנה על מקבלי השירות היא כמובן ערך ראוי שיש לשאוף אליו. עם העלייה בגיל עלולות רמות הסיכון לגדול או להשתנות ולקבל ביטויים שונים (לדוגמה, נפילה בעת הליכה). עם זאת, יש לזכור כי 'סיכון' הוא מושג סובייקטיבי, כך שדבר שלאחד נראה כסיכון, לשני נראה כהזדמנות. תובנה זו מחייבת אותנו לזהות את המשמעות שמקבלי השירות נותנים לסיכון. בנוסף, ניתן לראות כי פעמים רבות המוגנות מקבלת עדיפות בעשייה המקצועית השוטפת, על פני ערכים אחרים כגון אוטונומיה ואיכות חיים. התוצאה היא כי לעתים קרובות נמנעת מאנשים עם מוגבלויות, בדגש על מזדקנים עם מוגבלות שכלית, הזכות לקחת סיכונים מושכלים, כפי שכולנו לוקחים ביום-יום. היבט מרכזי נוסף של סיכון אליו יש לשים לב, הוא העובדה כי סיכון של אנשים עם מוגבלות בכלל, ומזדקנים בפרט, נובע לעיתים דווקא ממאפייני מהסביבה שלהם (למשל, מזדקנים עם מוגבלות שכלית אמנם פגיעים יותר לניצול כלכלי, אולם מי שבפועל מממש את הפגיעה הוא גורם בסביבתם). ההכרה בכך מחייבת אותנו לחשוב כיצד לעצב את הסביבה ובאמצעות כך להקטין את הסיכון עבור מזדקנים עם מוגבלות.

לאחר שהכרנו במורכבות של הדיון ולאחר שזיהינו מה הערכים החשובים לנו, צעד נוסף יהיה לזהות את המתחים הקיימים בין הערכים השונים, לנסות להתגבר על מתחים אלו ולקבל הכרעה היכן שלא ניתן להתגבר. צעד זה מניח כי לעיתים קרובות ישנו מתח ואף סתירה בין ערכים, למשל בין האוטונומיה למוגנות. דוגמה לכך ניתן למצוא בסיטואציה בה אדם, הנמצא במרכז יום לגמלאים, מעוניין להתנייד בתחבורה ציבורית ואילו צוות המרכז חושבים שזה מסוכן עבורו וכי הוא זקוק להסעה מאורגנת, המגנה עליו מפני סיכונים שונים כגון נפילות וניצול. בשלב זה עלינו כאנשי מקצוע לזהות שיש מתח בין שני ערכים חשובים - אוטונומיה ומוגנות - ושערך אחד עלול לבוא על חשבון פגיעה בערך השני. שלב זה כולל גם ניסיון לגשר על המתח ולחשוב האם וכיצד בכל זאת ניתן לממש שני ערכים אלו במקביל. כך למשל, נרצה לבחון האם ניתן לממש את רצונו של האדם לנסוע בתחבורה ציבורית, תוך מניעת סיכונים. מהלך זה מחייב אותנו לשאול האם אכן הסיכון משמעותי? מה סיכויי להתממש? והחשוב מכל, האם ניתן להתאים את הסביבה כדי למנוע אותו (למשל, לימוד נסיעה בתחבורה ציבורית, היכרות מוקדמת עם נוסעים קבועים, הכנה והדרכה ועוד).

צעד נוסף במסע הוא לזכור כי עלינו להתייחס לצרכים הייחודיים של אנשים עם מוגבלות שכלית שהם גם מזדקנים. לרוב, אוכלוסייה זו חווה הדרה משמעותית (ריחוק מהחברה), 'קולם' אינו נשמע מספיק ואינו מקבל הכרה. חשוב לנו, כאנשי צוות הטיפול הישיר, לשים לב לכך ולתת ביטוי להיבט זה ולהיבטים נוספים שצוינו, בעשייה המקצועית השוטפת. בבואנו לעשות זאת, עלינו גם לזכור כי לקהל יעד זה ישנן גם חוזקות רבות ומגוונות, כגון ניסיון חיים משמעותי.

לסיכום, נחזור לתחילת המאמר: ביסוסה של פרקטיקה מקצועית אתית בעבודה עם מזדקנים עם מוגבלות שכלית הינו תהליך מורכב ומתמשך, המחייב התכוונות אישית וארגונית. לנו, כאנשי טיפול ישיר, זהו חלק ממסע של למידה והעמקה בעולמם של מזדקנים עם מוגבלות שכלית, המתמשך לאורך העשייה המקצועית. במאמר זה ניסינו להציע כמה צעדים ראשוניים במסע חשוב זה.